

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

ЛОПУГА ОРЕСТА ІВАНІВНА

УДК 130.122+17.023+316.346.32-053

**ДУХОВНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
БОРІНШТЕЙН Євген Русланович,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
РОМАНЕНКО Михайло Ілліч,
Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
ректор;

кандидат філософських наук,
ЮШКЕВИЧ Юлія Сергіївна,
Одеський національний економічний університет,
викладач кафедри філософії, історії та політології.

Захист дисертації відбудеться «23» березня 2016 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, кабінет 74.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «22» лютого 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балащенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Соціокультурні трансформації у світі та в Україні викликають необхідність перегляду традиційних підходів до соціалізації молоді, які значною мірою не відповідають новим реаліям суспільного життя. На сьогодні пріоритетна роль духовної культури у розвитку людини та виживанні цивілізації є загальноновизнаною, оскільки саме перебудова суспільства на засадах загальнолюдських духовних цінностей розглядається не лише як основна передумова вирішення глобальних проблем постіндустріальної цивілізації, а й основа забезпечення людиновимірності життєдіяльності суспільства.

Між тим традиційні форми соціалізації молоді на основі духовно-моральних цінностей демонструють свою явну невідповідність як сподіванням підростаючого покоління, так і потребам розвитку суспільства. Одним з наслідків таких підходів є формалізація духовно-виховного впливу на особистість і відповідно ціннісна дезорієнтація молодих людей, що вирішальною мірою позначається на поширенні в українському суспільстві асоціальних явищ, проявів девіантної поведінки і дає інтегрований кризовий результат у вигляді зростаючої бездуховності. Між тим в умовах становлення постмодерну створюються нові підстави формування духовної культури підростаючого покоління, і це конструює вагомні підстави для системного перегляду уявлень у даній царині.

Відрив існуючих у суспільстві методологічних засад та виховних практик від потреб забезпечення духовності молоді вимагає соціально-філософського осмислення проблеми та розробки нових підходів, зорієнтованих на розвиток людини як цілісної духовної істоти у конкретному соціокультурному просторі свого буття. Відповідно і актуальність теми дослідження обумовлюється насамперед тим, що духовна сфера сучасного українського суспільства є джерелом соціальних і культурних ризиків для розвитку людини і країни, а існуючі практики виховного впливу на підростаюче покоління демонструють свою неефективність через ігнорування її буттєвої складової.

Стан розробки проблеми духовної культури сучасної української молоді свідчить про необхідність комплексного підходу у її дослідженні, що у свою чергу вимагає соціально-філософської концептуалізації наявних наукових розвідок. Однак на сьогодні відсутні однозначне розуміння як поняття духовної культури молоді у соціально-філософському дискурсі, так і його ролі як інтегрованої характеристики процесу соціалізації. Причиною цього є відсутність цілісного соціально-філософського дослідження духовної культури молоді у сучасному соціокультурному контексті, яке дало б можливість виявити її роль у розвитку особистості та суспільства. Відтак можемо сформулювати **наукове завдання** роботи, яке полягає у визначенні соціально-філософської предметності духовної культури сучасної української молоді та її конкретних характеристик як соціокультурної реальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (номер державної реєстрації 011U010462) і спрямована на дослідження в рамках розгляду теоретико-методологічних основ соціально-філософського дослідження трансформаційних процесів сучасного українського суспільства. Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради (протокол №11 від 27 червня 2012 року).

Метою дослідження є соціально-філософська концептуалізація духовної культури сучасної української молоді у єдності її соціокультурних та когнітивних характеристик.

Постановка цієї мети зумовила необхідність розв'язання таких дослідницьких задач:

- на основі аналізу наукової літератури визначити найбільш перспективні методологічні підходи до дослідження духовної культури сучасної української молоді;

- уточнити поняття «культура», «духовна культура», «духовна культура молоді» згідно проблематики дослідження;

- розкрити сутнісні характеристики духовної культури української молоді як постмодерного феномену;

- обґрунтувати методологію дослідження духовної культури сучасної української молоді на основі конкретизації сучасної гуманістичної філософії;

- здійснити аналіз духовної культури української молоді у ціннісно-соціокультурному вимірі та прослідкувати її основні детермінанти;

- схарактеризувати соціокультурні репрезентації духовної культури сучасної української молоді;

- аргументувати інноваційні підходи щодо формування духовної культури української молоді, які ґрунтуються на її інтерпретації як ресурсу соціального розвитку.

Об'єктом дослідження є духовна культура української молоді.

Предметом дослідження є соціально-філософський вимір феномену духовної культури сучасної української молоді як соціокультурної реальності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічна основа дослідження має міждисциплінарний, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до аналізу духовної культури сучасної української молоді. Зокрема, ми використовували концепти «духовності» та «бездуховності» як методологічну основу аналізу різних вимірів когнітивного та аксіологічного аспектів духовної культури молоді, що дозволило застосувати модельний підхід до її дослідження. Загальнофілософські методологічні засади

дослідження сформульовані у межах сучасної гуманістичної філософії. У роботі був задіяний також системний підхід, який дав можливість забезпечити взаємозв'язок дослідження інтеграції усіх складових та репрезентацій духовної культури молоді у соціокультурному контексті. Синергетичний метод використовувався для обґрунтування характеристик процесу формування духовної культури української молоді у постмодерному соціокультурному середовищі як інноваційному просторі становлення і буття людини та просторі ризику. Структурно-функціональний метод допомагає визначити зміст складових процесу формування духовної культури молоді. У межах наукового аналізу використано категоріальний апарат, що виконує функціотеоретичного та практичного освоєння соціокультурних підвалин розвитку сучасної української молоді

На основі системного аналізу автор, при дослідженні духовної культури сучасної української молоді, уніфікує логіко-когнітивний, онтологічний, гносеологічний та аксіологічний підходи. Причому, в аксіологічному підході, який здійснює безпосередній вплив на формування ціннісних орієнтацій особистості, духовна культура сучасної молоді України розглядається як соціокультурно-ціннісний феномен, а сама молода особистість досліджується крізь призму спрямованості до високих цілей й ідеалів, до поєднання власного сенсу життя з цілями та цінностями суспільства.

Об'єднуючи всі вищезазначені підходи автор вважає за доцільне зосередити увагу суспільства на необхідності при дослідженні духовної культури української молоді використовувати особистісний та евристичний (творчий) підходи, які впливають на розвиток гуманістичних ціннісних орієнтацій особистості та є складовою частиною менталітету українського суспільства.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що вперше в українській філософській думці було розроблено та обґрунтовано соціально-філософську предметність феномену духовної культури сучасної української молоді у контексті діалектики її соціокультурних та когнітивних характеристик, що дозволило розкрити її природу як інтегрованої характеристики процесу соціалізації та інноваційного потенціалу українського суспільства.

Новизна дослідження конкретизується у таких положеннях:

Уперше:

– виходячи з розуміння духовної культури як набуття сенсу життя на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості, обґрунтовано зміст соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді як проблематики взаємозв'язку особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом в умовах процесу становлення особистості і можливостей свідомого вибору нею ціннісних альтернатив і вирішального значення цього процесу для формування майбутнього соціуму, яке визначається ціннісними

орієнтирами підростаючого покоління;

– обґрунтовано необхідність соціально-історичної інтерпретації молоді епохи постмодерну у термінах соціального конструктивізму та інноваційного потенціалу; виходячи з аналізу домінуючих в українському суспільстві негативних наслідків впливу масової культури на молодь у вигляді відчуження, аномії та девіативної поведінки визначається стратегія формування креативного соціокультурного типу особистості на основі поєднання соціо- та гуманоцентричних духовних цінностей та індивідуальних прагнень до самореалізації в умовах трансформації масової культури через реалізацію духовних імперативів епохи постмодерну;

– при аналізі духовної культури сучасної української молоді використано як один зі стержневих евристичний (творчий) підхід, що дає можливість розглядати евристичну особистість, як активного суб'єкта, основою діяльності якого є постійна спрямованість на креативність, новації, інновації, творчість і конструктивний спосіб мислення, що приносить користь у різних видах діяльності в якості основи розвитку сучасної молоді.

Уточнено:

– необхідність розуміння духовної культури молоді як сукупності цінностей і змістів у єдності з соціальними механізмами, які ці цінності продукують та змінюють, як символічної системи, осягнення якої виступає основою процесу соціалізації молоді;

– амбівалентний характер цінностей молоді України як відображення дезорієнтуючого у ціннісному відношенні впливу процесів глобалізації та постмодернізації, що визначають соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління; відтак обґрунтовано необхідність максимізації інноваційного потенціалу духовної культури молоді за рахунок гармонічного поєднання традиційної та інноваційної культури з акцентуванням інтегруючої ролі «культури миру», яка має реалізовуватися не просто як адресат певних формуючих впливів, а як стратегічний ресурс розвитку.

Отримало подальший розвиток:

– аргументування того, що найбільш важливими репрезентаціями духовної культури молоді слід вважати такі сфери як мистецтво, де відбувається формування у молодого покоління естетичного розуміння життя, сферу науки і техніки, де у межах імперативів постнекласичної науки забезпечується синтез пізнання та духовної мотивації людської діяльності; релігійно-моральну сферу, у межах якої створюється відповідна до постмодерної епохи система цінностей на основі поєднання моральних абсолютів та екзистенційних пріоритетів індивідуального розвитку; політичну сферу, де соціоцентричні цінності молоді трансформуються у основу на національній ідеї політичну активність. Інтеграція духовно-культурних компонентів вказаних сфер забезпечує синкретичне соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління;

– положення, що в сучасних умовах процес формування духовної культури має здійснюватися не як культивування абстрактних цінностей, а як розвиток наявних у особистості духовних потенцій, що можливо лише у межах стратегії цілеспрямованого формування духовної культури молоді як інноваційного потенціалу українського суспільства.

Практичне значення отриманих результатів дослідження визначається сукупністю винесених на захист положень, які характеризуються науковою новизною і розширюють горизонти осмислення змісту феномена духовної культури сучасної української молоді як предмету соціально-філософського дослідження та соціокультурного феномену.

Результати дослідження закладають методологічну базу для подальшого вивчення проблем, пов'язаних із розумінням духовної культури підрастаючого покоління, пошуком та розробкою механізмів забезпечення духовності молоді у постсучасному соціокультурному просторі.

Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці та читанні нормативних курсів з філософії, соціальної філософії, культурології, соціології, релігієзнавства, етики а також для створення і реалізації спеціальних курсів «Духовна культура молоді», «Філософські проблеми духовності молоді», «Соціологія духовності молоді»; для подальших соціально-філософських досліджень проблем духовної культури української молоді; у практичній діяльності викладачів і студентів університетів, інститутів, коледжів, учителів загальноосвітніх шкіл.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових і науково-практичних, науково-теоретичних конференціях. Серед них: Міжвузівська науково-практична конференція «Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді» (Одеса, 2006 р.); Міжнародна наукова конференція «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства» (Одеса, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 7 статтях у фахових виданнях та 1 статті у зарубіжному науковому виданні, а також у 2 тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародної та науково-практичної конференцій.

Структура дисертації. Мета дослідження, його завдання та методологічні засади визначили структуру роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 232 сторінки, з них 199 сторінки займає основна частина, список використаних джерел – 23 сторінки (нараховує 246 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «Вступі» дисертаційного дослідження обґрунтовано актуальність та необхідність звернення до обраної теми; визначено мету й основні завдання, предмет та об'єкт дослідження; розкрито наукову новизну отриманих результатів, методологічні засади та джерельну базу дослідження; окреслено можливості теоретичного та практичного застосування; наведено дані про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі «Духовна культура молоді як соціальний феномен» проаналізовано наукову літературу з теми дослідження та розкриті особливості духовної культури молоді як постмодерного феномену.

У підрозділі 1.1. «Духовна культура молоді як предмет соціально-філософського аналізу» здійснено визначення досліджуваного феномену на основі узагальнення наявних соціально-філософських розвідок.

Культура є продукт і спосіб діяльності людини, яка, у процесі перетворення навколишнього світу, перетворює і себе саму, і ці перетворення мають не стільки фізичну, скільки духовну природу. Культура у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів. Сутністю духовної культури є набування сенсу життя у вигляді усталених на особистісному рівні ціннісно-смыслових життєвих орієнтирів, що здійснюється на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості. У зв'язку з цим духовну культуру розглядають як інтегративну якість особистості, що відображає наявність розвитку в неї сукупності культур.

Для новітніх розробок проблеми духовної культури молоді підґрунтям слугує традиція, що склалась у вітчизняній філософії. У «філософії серця» Г. С. Сковороди, М. В. Гоголя, П. О. Куліша, І. Я. Франка, П. Д. Юркевича, сфера розуму далеко не вичерпує духовного життя, її основою є «ідея серця» як такого центру внутрішнього світу людини, котрий визначав її індивідуальність.

Критичному переосмисленню, переінтерпретації духовності, її природи й сутності, а також специфіці виявлення у суспільстві присвячено праці зарубіжних мислителів різних поколінь та філософських поглядів, зокрема А. Бергсона, М. Бубера, Р. Бульмана, М. Вебера, Е. Гуссерля, В. Дільтея, А. Камю, Е. Кассіра, С. К'єркегора, Х. Ортега-і-Гассета, П. Рікера, Ж.-П. Сартра, П. Тейяра де Шардена, П. Тілліха, Е. Фромма та інших.

Різноманітні аспекти формування духовної культури молоді у контексті процесів гуманізації та становлення постнекласичної освіти висвітлили у своїх роботах такі вчені як В. П. Андрущенко, В. П. Бех, В. І. Бондар, В. М. Галузинський, П. М. Гусак, М. Б. Євтух, В. М. Мадзігон, Н. Г. Ничкало, Н. М. Островерхова, О. П. Рудницька, О. В. Сухомлинська, С. О. Сисоєва, М. Д. Ярмаченко та інші.

Духовна культура розгортається в двох формах, які характеризують домінування особистісно-діяльній та соціокультурній складових. У

першому випадку мова йде про духовні якості людини й діяльність щодо їх опречення, в іншому – про духовні цінності, які створені людиною й стали надбанням суспільства.

Тому, соціально-філософський аналіз має концентруватися з одного боку, на проблемах трансформації загальнодуховних цінностей у особистісні сенсожиттєві пріоритети молоді, а з іншого – на впливі інноваційних трансформацій духовної культури підростаючого покоління на процес проектування загальносоціальних змін. Розкриваючи соціально-філософський зміст поняття духовної культури молоді, слід насамперед підкреслити його системостворюючий стосовно суспільного розвитку потенціал. Саме духовна культура молоді може розглядатися як ресурс реалізації особистісних здатностей у необхідному для людини та суспільства напрямі

У підрозділі 1.2. «Духовна культура молоді як постмодерний феномен» обґрунтовано належність досліджуваного феномену до постмодерної культури та розкриті пов'язані з цим його характеристики.

Постмодерн змінив життя людини, яке пов'язане насамперед із прагненням до особистого самоствердження, до самоорганізації. Поєднання в духовній культурі постмодерну високих духовних цінностей та індивідуалістичних прагнень особистості, що самореалізується, вимагає самостійної роботи над власним духовним зростанням кожної молодої людини, а з іншого боку – відповідної підтримки цього процесу з боку суспільства. Перспективи становлення високодуховної постмодерної культури в українському суспільстві пов'язані з формуванням такого соціокультурного типу особистості, який би був здатний до самоорганізації як у духовно-культурному, так і в соціально-конструктивному вимірі.

Термін «постмодерний потенціал розвитку молоді» найбільш доцільний для характеристики реалій українського суспільства, оскільки на практиці ми маємо прояви здебільшого негативних тенденцій культури постмодерну, пов'язані з впливом тієї її складової, яка відноситься до масової культури, яка йде всупереч основним настановам постмодерну відносно пріоритетності самореалізації кожної людини. У новій ієрархії системи духовних цінностей превалюють нігілістичні складові, соціально-психологічні диспозиції молодої людини характеризуються ціннісним дистанціюванням від моральних абсолютів, соціально-інноваційний потенціал молоді проявляється не стільки самостійною творчістю стосовно себе і навколишнього середовища, скільки відчуженням від наявної соціальної дійсності.

Отже, в основі моделювання духовного світу молоді має знаходитися принцип гуманізму, який забезпечує духовну основу інтерпретації постмодерного ухилу у бік розвитку «самості» людини.

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження духовної культури молоді» розкриваються особливості соціально-філософської методології аналізу духовної культури молоді та її сутність у

вигляді ціннісних орієнтирів та сенсожиттєвих пріоритетів підростаючого покоління.

У підрозділі 2.1. «Методологія дослідження духовної культури молоді» обґрунтовується необхідність міждисциплінарного та метапарадигмального синтезу для аналізу особливостей духовної культури молоді.

Соціально-філософське розуміння духовної культури в контексті молодіжної проблематики пов'язане зі становленням особистості в умовах динамічно мінливого соціокультурного оточення. Духовна культура молоді виступає як система сукупності цінностей і змістів у єдності з соціальними механізмами, які ці цінності продукують та змінюють.

Особливості духовної культури молоді досліджували відомі українські вчені, серед яких треба зосередити увагу на працях Р. А. Арцишевського, М. Й. Боришевського, Є. Р. Борінштейна, А. О. Добролюбського, Ю. А. Добролюбської, Е. А. Гансової, Н. П. Гедікової, С. Б. Кримського, О. М. Олексюка, В. П. Плавича, В. В. Попкова, О. П. Пунченка, І. З. Скловського, О. В. Халапсіса, Ж. М. Юзвака.

Системний підхід був використаний для концептуального аналізу духовної культури сучасної української молоді. Аксіологічний підхід здійснюється для духовного виховання підростаючого покоління.

Філософським «стрижнем», дослідження духовної культури молоді є гуманізм у самому широкому сенсі, тобто розуміння досліджуваного феномену передусім як багатовимірного культивування загальнолюдських цінностей. Як соціальна істота людина своєю духовною культурою визначає різноманіття формування нових і різноманітних видів соціальних зв'язків, спільнот і комунікацій. Екзистенційний характер духовної культури означає необхідність поєднання її індивідуального і соціального вимірів, а в самій людині – раціонального та ірраціонального аспектів свідомості таким чином, що духовний світ людини дає їй можливість як інтегруватися у соціокультурне оточення, так і протидіяти його негативним впливам, протиставляючи власний духовний розвиток негативним тенденціям суспільного життя.

У підрозділі 2.2. «Ціннісно-соціокультурний вимір сучасної духовної культури молоді» показано амбівалентність системи цінностей молоді, детерміновану соціокультурними чинниками.

Духовна культура молоді у реальному соціокультурному вимірі найбільш всебічно репрезентується системою цінностей, на основі якої її представники визначають власні сенсожиттєві пріоритети та способи життєдіяльності. Взаємозв'язок духовної культури і способу життя молоді є і єдністю життєдіяльності й умов життя, і вирішальним чинником репрезентування духовних цінностей у сфері соціальної активності. У цьому сенсі формування духовної культури молоді особистості є не що інше, як процес становлення її ціннісних орієнтацій.

За сучасних умов основною детермінантою формування духовної культури молоді є занурення підростаючого покоління інформаційного суспільства у віртуальний медійно-інформаційний простір. Одним з аспектів глобалізаційних процесів є руйнування духовно-моральних цінностей, що розглядається як закономірний процес формування постіндустріального суспільства, одним з вимірів якого є вихід за межі традиційних цінностей.

Розмитість і суперечливість ціннісних орієнтацій сучасної молоді пояснюється кризою духовності в українському соціумі, відсутністю чітко вираженої національної ідеї, заповненням вакууму в духовно-моральній сфері бездуховною масовою культурою. У відповідь на це у молодіжному середовищі набувають поширення тенденції маргінальності у сфері духовної культури у вигляді відчуження від духовних цінностей старшого покоління та прийняття цінностей низькохудожньої масової культури.

Тільки сформованість духовної культури дає можливість підростаючому поколінню подолати прірву між світом духовних цінностей и сферою матеріалістично-утилітарного відчуження. Зусилля мають бути спрямовані на максимізацію інноваційного потенціалу духовної культури молоді як найбільш відкритої до змін у процесі соціалізації. У сучасних умовах інноваційний потенціал молоді у сфері духовної культури в основному реалізується деструктивним для українського суспільства способом, у вигляді некритичного засвоєння чужорідної масової культури та нігілізму стосовно високих моральних цінностей.

Це дає підстави для прискіпливого аналізу духовної культури молоді у ціннісному вимірі поєднувати соціокультурний та ціннісний підходи. Соціокультурний підхід ми розглядаємо як розгляд досліджуваного феномену як єдності культури і соціальності, створюваних та трансформованих діяльністю людини. Соціокультурне – це єдність соціального та культурного, яка розглядається як цілісність, яка не зводиться до характеристик окремих частин. Оскільки особистість при соціокультурному підході розглядається як пов'язана з суспільством системою відносин, що ґрунтуються на сукупності цінностей і норм, то феномен духовної культури молоді слід розглядати як ціннісно-соціокультурний, тобто єдність соціальності та культури, що ґрунтується на інтеріоризації на особистісному рівні духовних цінностей суспільства.

У третьому розділі «Формування духовної культури сучасної української молоді: реалії та перспективи» розкриваються особливості формування духовних цінностей вітчизняної молоді у процесі соціалізації.

У підрозділі 3.1. «Репрезентації духовної культури молоді у сучасних українських соціокультурних ландшафтах» аналізуються основні складові духовної культури молоді як складові духовного життя українського суспільства.

Естетичний розвиток виступає однією з найбільш важливих форм становлення духовної культури, і у світі, де домінує перфомативне ставлення до дійсності, саме воно має повернути рівновагу в духовний світ

молоді та гармонію в її розвиток, будучи серйозною перепорою споживацьким та гедоністським цінностям масової культури. Сформованість естетичного смаку дозволяє молодій особистості вільно орієнтуватися у соціокультурному оточенні, гармонізуючи своє буття та світобачення, а з іншого боку – слугує змістовно-ціннісною основою розвитку її творчого потенціалу. У ціннісному відношенні для духовної культури молоді найбільш значимими є імперативи постнекласичної науки, що визначають процеси науково-технічного розвитку у контексті духовних цінностей і духовної мотивації людської діяльності.

У межах моральних пошуків підростаючого покоління постають нові можливості створювати відповідну до епохи систему цінностей, основним критерієм якої є взаєморозуміння, співпраця, саморозвиток. Що стосується прояву та форм соціальної активності молоді, то тут найбільше значення має політична культура. Духовність політичної культури молоді вирішальною мірою залежить від того, чи вона пронизана такою національною ідеєю, яка дозволяє підростаючому поколінню визначити свою громадську позицію, відчувати свою значимість в суспільстві.

У підрозділі 3.2. «Інноваційні підходи у царині духовного виховання української молоді» обґрунтовуються підходи до трансформації вітчизняної духовно-виховної практики в інноваційний процес.

Процес формування духовної культури сучасної української молоді визначається необхідністю застосовувати ефективні методологію та технології як системну протидію впливу масової культури та акцентування її інноваційного соціального потенціалу, що зміщує акценти у бік розвитку активності підростаючого покоління. Створення оптимальної інтегративної взаємодії внутрішньо-особистісних та зовнішньосоціальних чинників духовного становлення молоді людини визначають, у якому напрямі будуть використані її ресурси саморозвитку.

Найбільшою проблемою на сьогодні є відсутність системи виховання, що орієнтується на чітко визначений ідеал у вигляді наочного образу, який би став популярним у молоді як об'єкт для визначення власних цінностей, моделей поведінки та сенсожиттєвих пріоритетів. Немає і модельного розуміння духовної особистості, тобто такого стану реальної молоді людини, який може розглядатися як результат духовного виховання. Проектування освітнього процесу як процесу формування духовної культури молоді потрібно розуміти як системну соціальну інновацію, тому що при цьому розкриваються можливості виховного впливу на молодь на основі реалізації певних моделей духовно-морального виховання, які визначають зміст соціокультурного та освітнього середовища соціалізації.

У центрі виховного впливу має бути не відтворення духовних цінностей суспільства особистістю, а перетворення цих цінностей у її духовно вмотивований інноваційний потенціал щодо творчого розвитку себе і соціокультурного середовища буття.

Акцентування інноваційної складової становлення духовної культури молоді вимагає створення інноваційної моделі духовного виховання та

загалом соціалізації підростаючого покоління. В її основі знаходиться процес створення у внутрішньому ціннісному просторі особистості установок на конструктивну соціальну поведінку та духовні цінності шляхом накопичення позитивних настанов як цілеспрямованого, так і стохастичного характеру у просторі буття і відповідно свідомості молодих людей. Реалізувати таку модель виховного впливу можна на рівні спеціалізованої державної програми духовного виховання, а не на регіональному рівні – як спеціалізований проект.

У **висновках** запропоновано основні результати дослідження, які підтверджують вирішення наукового завдання – визначення соціально-філософської предметності духовної культури сучасної української молоді та її конкретних характеристик як соціокультурної реальності та об'єкта наукового пізнання.

Викладене у дисертації підсумовують наступні положення:

Узагальнений аналіз наявних досліджень духовної культури сучасної молоді дає підстави зробити висновок щодо її розуміння на основі інтерпретації культури як феномену, який у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів. Сутністю духовної культури є набування сенсу життя у вигляді усталених на особистісному рівні ціннісно-сміслових життєвих орієнтирів, що здійснюється на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості.

У межах соціально-філософського дискурсу духовна культура особистості має аналізуватися як процес набування людиною людського через інтеграцію до соціального простору свого буття. Специфіка соціально-філософського дослідження духовної культури молоді визначається тим, що вона пов'язана з процесом становлення особистості в умовах можливостей свідомого вибору нею ціннісних альтернатив і має вирішальне значення для формування майбутнього соціуму, яке визначається ціннісними орієнтирами підростаючого покоління.

Специфіка духовної культури української молоді як постмодерного феномену визначається тим, що у постмодерному дискурсі молодь – це поняття не лише соціодемографічне, а й соціоісторичне та соціокультурне, пов'язане з суміщенням процесів активного освоєння соціальних ролей та радикальних соціокультурних трансформацій.

Постмодерна культура соціалізації ґрунтується на тому, що молоде покоління здатне адаптуватися до соціальних умов, які є сприятливими для подальшого розвитку суспільства, на основі постмодерних ціннісних установок у всіх сферах діяльності. Перспективи становлення високодуховної постмодерної культури в українському суспільстві пов'язані з формуванням такого соціокультурного типу особистості, який би був здатний до самоорганізації як у духовно-культурному, так і в соціально-конструктивному вимірі. На практиці ми маємо прояви здебільшого негативних тенденцій культури постмодерну, пов'язані з впливом масової культури. У новій ієрархії системи духовних цінностей превалюють

нігілістичні складові, соціально-психологічні диспозиції молоді людини характеризуються ціннісним дистанціюванням від моральних абсолютів, соціально-інноваційний потенціал молоді проявляється не стільки самостійною творчістю стосовно себе і навколишнього середовища, скільки відчуженням від наявної соціальної дійсності. Безпосереднім виявом постмодерної духовної культури молоді є формування молодіжних субкультур, що представляють собою своєрідне поєднання духовних цінностей та поведінкових моделей. У межах молодіжних субкультур відбувається значна частина процесу соціалізації підростаючого покоління, проте не менш важливо, що за їх рахунок відбувається оновлення суспільства загалом. Основна увага суспільства має бути звернена на формування здатності нового покоління до креативних соціоцентричних дій, виходячи зі здатності до самотворення та самореалізації у межах власних ресурсів.

Соціально-філософська предметність духовної культури в контексті молодіжної проблематики пов'язана зі становленням особистості в умовах динамічно мінливого соціокультурного оточення, і саме це визначає специфіку методології дослідження. Духовна культура молоді виступає як система сукупності цінностей і змістів у єдності з соціальними механізмами, які ці цінності продукують та змінюють. Її аналіз ґрунтується на використанні усталених філософських методів, які, на наш погляд, є найбільш перспективними при дослідженні духовної культури сучасної молоді в Україні: онтологічний підхід виявляє закономірності духовного буття людини, гносеологічний підхід розкриває його сутність та структуру, аксіологічний підхід установлює взаємозалежність сенсу життя для соціальних цінностей, логіко-когнітивний підхід дає можливість представити досліджувальний об'єкт у вигляді логіки понять.

Окремо слід виділити особистісний та евристичний підходи, які дали можливість акцентувати увагу на евристичній особистості, що допоможе найбільш повному розкриттю культурних та цивілізаційних основ прийняття рішень конкретної персони. Підхід до духовної культури молоді як до системи, що самоорганізовується дає можливість використати евристичний потенціал когнітивно-системних підходів як результату упорядковуючої ролі свідомості та сучасного системного мислення у розвитку сучасної гносеології.

Духовна культура молоді у реальному соціокультурному вимірі найбільш всебічно репрезентується системою цінностей, на основі якої її представники визначають власні сенсожиттєві пріоритети та способи життєдіяльності. При цьому детермінуючий вплив сучасного соціокультурного середовища на духовну культуру молоді проявляється передусім як вплив на процес становлення внутрішніх цінностей підростаючого покоління.

В основі розвитку українського суспільства відсутня система чітко сформованих і артикульованих цінностей, які могли б стати основою формування духовної культури молоді. Зусилля мають бути спрямовані на

максимізацію інноваційного потенціалу духовної культури молоді як найбільш відкритої до змін у процесі соціалізації за рахунок гармонічного поєднання традиційної та інноваційної культури. Одним з аспектів становлення духовної культури молоді, яка одночасно носить інноваційний характер і відповідність високим моральним цінностям, слід вважати концептуальний підхід у межах так званої «культури миру», яка має реалізовуватися не просто як адресат певних формуючих впливів, а як стратегічний ресурс розвитку людства.

Соціокультурні репрезентації духовної культури української молоді проявляються у основних сферах духовного життя суспільства. Мистецтво основною масою української молоді сприймається через стандарти розваг та споживацького ставлення до культурних цінностей. Загальною основою впливу на духовну культуру молоді у контексті мінімізації негативних наслідків поширення масової культури слід вважати формування у молодого покоління естетичного розуміння життя, коли визначальне значення має цінність прекрасного в будь-якій формі. Релігійність переважної більшості молодих людей є номінальною, у реальному житті вони орієнтовані на цінності секулярного життя, а здебільшого – і на цінності масової культури. Найбільше значення у плані формування духовної культури молоді має культуротрансляюча функція релігії, яка репрезентована, зокрема, у неінституціалізованій формі релігійності. Активна участь молоді в політичній діяльності здебільшого відбувається під соціоцентричними лозунгами, що свідчить про орієнтації політичної культури молоді на соціальні потреби українського суспільства. Інтеграція науки, техніки, мистецтва, духовно-моральної сфери приводять до того, що формується певне синкретичне соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління, яке за своїми потенціальними можливостями відповідає постмодерному ідеалу максимального прояву сутнісних сил кожної людини. Соціалізація – це взаємодія людини із суспільством, де в процесі цієї взаємодії формується особистість через своє безпосереднє оточення та бачення.

Процес формування духовної культури має здійснюватися не як культивування абстрактних цінностей, а як розвиток наявних у особистості духовних потенцій, що вимагає системних інновацій у цій царині. У центрі виховного впливу має бути не відтворення духовних цінностей суспільства особистістю, а перетворення цих цінностей у її духовно вмотивований інноваційний потенціал щодо творчого розвитку себе і соціокультурного середовища буття. Це забезпечує використання інноваційного потенціалу молоді у соціокультурних трансформаціях на основі стимулювання процесів її самоактуалізації. В основі становлення інноваційної моделі духовного виховання лежить створення у внутрішньому ціннісному просторі особистості установок на конструктивну соціальну поведінку та духовні цінності шляхом накопичення позитивних настанов безпосередньо у просторі буття і свідомості молодих людей.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових журналах України

1. Лопуга О. І. Духовна українська культура молоді на зламі століть. / О. І. Лопуга // Перспективи. Науковий журнал. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. — Одеса, 2005. — № 3(31). — С. 133-138.
2. Лопуга О. І. Культура як спосіб існування суспільства і людини. / О. І. Лопуга // Філософські пошуки. — Львів-Одеса: Cogito - Центр Європи, 2006. — Вип. XXI-XXII. — С. 291-298.
3. Лопуга О. І. Освіта та наука в соціокультурному просторі. / О. І. Лопуга // Перспективи. Науковий журнал. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. — Одеса, 2006. — № 2(34). — С. 66-69.
4. Лопуга О. І. Вплив постмодернізму на духовну культуру сучасної молоді / О. І. Лопуга // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. — Одеса. 2009. — № 1(23). — С. 61-68.
5. Лопуга О. І. Духовна культура студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Частина I. / О. І. Лопуга // Наукове пізнання: методологія і технологія. Науковий журнал. — Одеса, 2012. — №1(28). — С. 99-103.
6. Лопуга О. І. Духовна культура студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Частина II. / О. І. Лопуга // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, політологія, соціологія. — Одеса, 2012. — №1(51). — С. 72-78.
7. Лопуга О. І. Проблема моралі і гуманізації молоді в сучасному українському суспільстві. / О. І. Лопуга // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, політологія, соціологія. — Одеса, 2015. — №1(63). — С. 61-67.

Статті в іноземних виданнях з напрямку дослідження

1. Лопуга О. И. Методологические аспекты исследования духовной культуры личности / О. И. Лопуга // Приволжский научный вестник. Научно-практический журнал. — Ижевск: Издательский Центр Научного Просвещения, 2015. — №9. — С.46-50.

Інші публікації за темою дисертаційного дослідження

9. Лопуга О. І. Українська духовна культура студентської молоді на зламі століть. / О. І. Лопуга // Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді: [матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, 24-25 травня 2006 р., м. Одеса]. — Одеса: Астропринт, 2006. — С.123-125.
10. Лопуга О. І. Ціннісні орієнтації української молоді в сучасному суспільстві. / О. І. Лопуга // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства: [матеріали Міжнародної наукової конференції, 26-27 травня 2015 року, м.Одеса]. — Одеса, 2015. — С. 52-57.

АНОТАЦІЯ

Лопуга О. І. Духовна культура сучасної української молоді: соціально-філософський аспект. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2016.

Дисертація присвячена актуальній проблемі соціальної філософії – визначенню соціально-філософської предметності духовної культури сучасної української молоді та її конкретних характеристик як соціокультурної реальності і об'єкта наукового пізнання.

Визначено особливості духовної культури сучасної української молоді як інтегральної характеристики людини та мети виховної діяльності. Виокремлено специфіку формування духовної культури молоді в умовах негативного впливу масової культури.

Дослідження дозволяє систематизувати методологічні і концептуальні засади аналізу взаємопроникнення традиційно-моральних та постмодерно-екзистенційних вимірів духовності у контексті системних соціокультурних змін, а також визначити напрями розширення предметності соціальної філософії, філософії культури, соціології молоді за рахунок включення проблематики досліджень духовної культури сучасної української молоді в умови становлення постмодерного суспільства.

Ключові слова: духовна культура, духовність, молодь, духовна культура молоді, евристична особистість, соціалізація, постмодерн.

АННОТАЦИЯ

Лопуга О. И. Духовная культура современной украинской молодежи: социально-философский аспект.– На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2016.

Диссертация посвящена актуальной проблеме социальной философии-определению социально-философской предметности духовной культуры современной украинской молодежи и ее конкретных характеристик как социокультурной реальности и объекта познания. В работе обосновано специфику социально-философского анализа духовной культуры молодежи на основе междисциплинарных и метапарадигмальных синтезов.

Специфика социально-философского исследования духовной культуры молодежи определяется тем, что она связана с процессом становления личности в условиях возможностей сознательного выбора ею ценностных альтернатив и имеет решающее значение для формирования будущего социума, которое определяется ценностными ориентирами подрастающего поколения. Раскрывая социально-философский смысл

понятия духовной культуры молодежи, следует прежде всего подчеркнуть его системообразующий относительно общественного развития потенциал.

Духовная культура молодежи в реальном социокультурном измерении наиболее всесторонне представляется системой ценностей, на основе которой ее представители определяют собственные смысложизненные приоритеты и способы жизнедеятельности. Влияние современной социокультурной среды на духовную культуру молодежи проявляется прежде всего как влияние на процесс становления внутренних ценностей подрастающего поколения. Имеющиеся исследования фиксируют материалистическую направленность интенций ценностного развития личности, оторванность от высоких духовных ценностей, смысложизненную дезориентацию с доминированием амбивалентности. Усилия должны быть направлены на максимизацию инновационного потенциала духовной культуры молодежи как наиболее открытой к изменениям в процессе социализации за счет гармоничного сочетания традиционной и инновационной культуры.

Постмодернистская культура социализации основывается на том, что молодое поколение способно адаптироваться к социальным условиям, которые являются благоприятными для дальнейшего развития общества, на основе постмодернистских ценностных установок во всех сферах деятельности. В рамках молодежных субкультур происходит значительная часть процесса социализации подрастающего поколения, но не менее важно, что за их счет происходит обновление общества в целом.

Общей основой влияния на духовную культуру молодежи в контексте минимизации негативных последствий распространения массовой культуры следует считать формирование у молодого поколения эстетического понимания жизни, когда определяющее значение имеет ценность прекрасного в любой форме. Наибольшее значение в плане формирования духовной культуры молодежи имеет культуротрансляционная функция религии, которая представлена, в частности, в неинституционализированную форму религиозности. Активное участие молодежи в политической деятельности в основном происходит под социоцентрическими лозунгами, что свидетельствует о ориентации политической культуры молодежи на социальные нужды украинского общества.

Процесс формирования духовной культуры должен осуществляться не как культивирование абстрактных ценностей, а как развитие имеющихся у личности духовных потенций. Решение проблемы возможно в рамках стратегии целенаправленного формирования духовной культуры молодежи как инновационного потенциала украинского общества. В центре воспитательного воздействия должна быть не воспроизведение духовных ценностей общества личностью, а превращение этих ценностей в ее духовно мотивированный инновационный потенциал для творческого развития себя и социокультурной среды бытия. Это обеспечивает использование инновационного потенциала молодежи в социокультурных трансформациях на основе стимулирования процессов ее самоактуализации. В основе

становления инновационной модели духовного воспитания лежит создание во внутреннем ценностном пространстве личности установок на конструктивное социальное поведение и духовные ценности путем накопления положительных установок непосредственно в пространстве бытия и сознания молодых людей.

Определены особенности духовной культуры современной украинской молодежи как интегральной характеристики человека и цели воспитательной деятельности. Исследованы целеполагательный и аксиологические аспекты духовной культуры молодежи и ее роль в становлении постмодернистской реальности в Украине. Определена специфика формирования духовной культуры молодежи в условиях негативного влияния массовой культуры.

Исследование позволяет систематизировать методологические и концептуальные основы анализа взаимопроникновения традиционных нравственных и постмодерно-экзистенциальных измерений духовности в контексте системных социокультурных изменений, а также определить направления расширения предметности социальной философии, философии культуры, социологии за счет включения проблематики исследований духовной культуры современной украинской молодежи в условиях становления постмодернистского общества.

Ключевые слова: духовная культура, духовность, молодежь, духовная культура молодежи, эвристическая личность, социализация, постмодерн.

SUMMARY

Lopuga O.I. The spiritual culture of modern Ukrainian youth: socio-philosophical aspect. – As a manuscript.

Thesis submitted for the degree of candidate of philosophical sciences in specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – South Ukrainian National Pedagogical University named K. D. Ushinskogo. – Odessa, 2016.

The dissertation is devoted to the issue of social philosophy – definition of social and philosophical objectivity spiritual culture of modern Ukrainian youth and its specific characteristics as socio-cultural reality and the object of scientific knowledge.

The paper substantiates the specific socio-philosophical analysis of the spiritual culture of youth through interdisciplinary and metaparadigm syntheses. The features of spiritual culture of modern Ukrainian youth as integral human characteristics and purpose of educational activities. Axiological and goal-setting, and spiritual aspects of youth culture and its role in the postmodern reality in Ukraine are investigated. The specificity of the formation of spiritual culture of youth under the negative influence of popular culture.

The study allows to systematize the methodological and conceptual basis of the analysis of the interpenetration of traditional moral and postmodern, existential dimensions of spirituality in the context of the system of social and cultural change, and to identify areas of expansion objectivity of social philosophy, philosophy of culture, sociology of youth to include issues of research of the spiritual culture of modern Ukrainian youth in formation of postmodern society.

Keywords: spiritual culture, spirituality, youth , spiritual culture of youth, heuristic identity , socialization, postmodern.

Наукове видання

Лопуга Ореста Іванівна

**ДУХОВНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**

09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Відруковано з оригінал-маркету
Підп. до друку 18.02. 2016. Формат 60x90,16. Папір офсетний.
Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. арк. 0,9.
Наклад 100 пр.